

MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

Ten geleide

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een landelijk opgezet project met het doel om in betrekkelijk korte tijd - 5 jaar - een inventarisatie te verkrijgen van bouwkunst en stedenbouw uit de periode 1850-1940. De uitvoering van het project wordt verzorgd door de provincies. In Gelderland heeft de provincie de Stichting MIP-Gelderland opgericht, die belast is met de uitvoering van het project.

In Gelderland wordt het MIP uitgevoerd conform de Gelderse streekplanning: Midden-Gelderland, Oost-Gelderland, Veluwe en Rivierenland. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt per gemeente geïnventariseerd.

Het eindprodukt, waarover de gemeenten de beschikking krijgen, bestaat uit 3 rapporten, te weten een regiobeschrijving, een gemeentebeschrijving en een inventarisatierapport.

In de regiobeschrijving wordt op hoofdlijnen een schets gegeven van ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de ruimtelijke kwaliteit, i.c. bouwkundige en stedenbouwkundige karakteristieken, uit de periode 1850-1940 in het inventarisatiegebied. Het betreft veelal ontwikkelingen en karakteristieken die behalve van lokaal belang ook een boven-lokaal belang vertegenwoordigen.

In de gemeentebeschrijving, die kan worden beschouwd als een verfijning die betrekking heeft op een deel van het grondgebied van de regiobeschrijving, worden op beknopte wijze de voornaamste historisch-geografische, sociaal-economische, bouwkundige en stedenbouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 weergegeven.

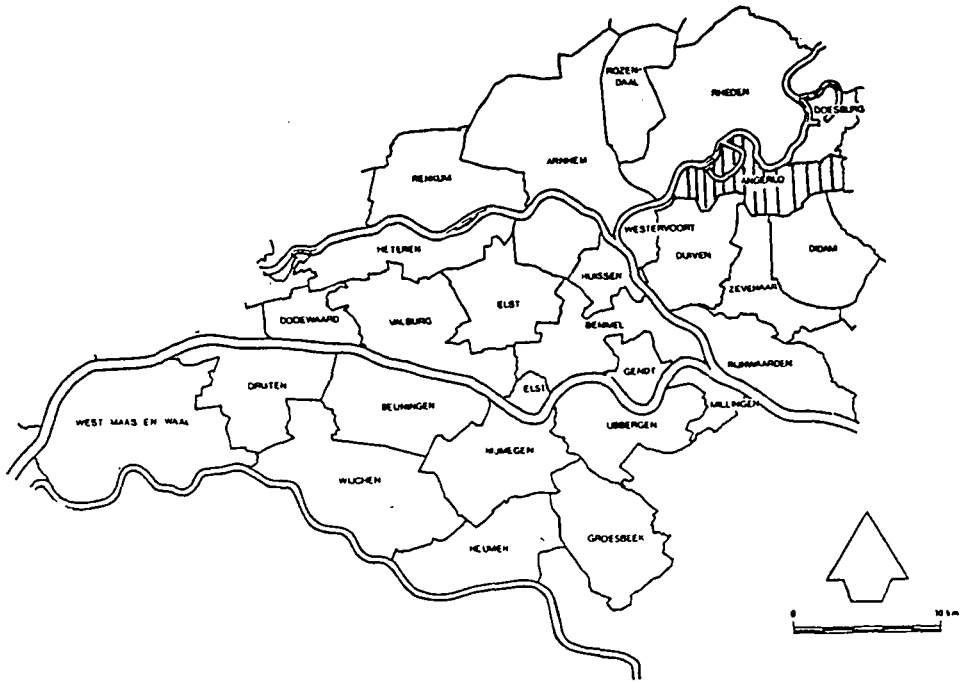
In dit verband dient hoofdstuk 4.5. *Karakterisering geïnventariseerde bebouwing* afzonderlijk te worden genoemd. Het betreft een hoofdstuk dat als "schakel" fungeert tussen het beschrijvende en het inventarisatiegedeelte, te weten het inventarisatierapport.

Het inventarisatierapport voorziet in een beknopte weergave per gemeente van de gebouwde omgeving uit de periode 1850-1940 in de vorm van objecten en complexen op basis van de uitgewerkte MIP-formulieren.

Hoewel de 3 rapporten afzonderlijk kunnen worden gelezen, verdient het aanbeveling het inventarisatiegedeelte niet los te zien van het beschrijvende gedeelte en omgekeerd.

GEMEENTEBESCHRIJVING

GEMEENTE ANGERLO

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
1. <u>INLEIDING</u>	3
2. <u>BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK</u>	4
3. <u>INFRASTRUCTUUR</u>	6
4. <u>NEDERZETTINGSSTRUCTUUR</u>	8
4.1. Algemeen	
4.2. Functionele ontwikkelingen	- periode 1800-1850 - periode 1850-1900 - periode 1900-1940
4.3. Stedebouwkundige structuur:	- Angerlo - Giesbeek - Lathum - Verspreide bebouwing
4.4. Ontwikkelingen na 1940	
4.5. Karakterisering geïnventariseerde bebouwing	
4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Angerlo 1850-1940	
4.7. Bijzondere gebieden	
<u>GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN, KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR</u>	16

1. INLEIDING

De Liemerse gemeente Angerlo bevindt zich in het inventarisatiegebied Midden-Gelderland en heeft een oppervlakte van 3.034 hectare.

Van de 3 kernen in de gemeente Angerlo (Angerlo, Giesbeek, Lathum) is Angerlo de grootste. Bingerden, Beinum, Bahr en Bevermeer zijn gehuchten (zie afbeelding 1).

De gemeente Angerlo strekt zich uit langs de rechter IJsseloever. De Leigraaf, de Wijde Wetering en de Didamse Wetering vormen de zuidgrens van de gemeente.

De gemeente Angerlo grenst aan de gemeenten Westervoort, Duiven, Zevenaar, Didam, Wehl, Hummelo & Keppel en Doesburg.

Door grenswijzigingen in de jaren '70 van deze eeuw is het Rhederlaag (voorheen gemeente Rheden) toegevoegd aan het grondgebied van de gemeente Angerlo; een deel van de Beinumwaard is geannexeerd door de gemeente Doesburg.

In de brede uiterwaarden heeft zich in de 2e helft van de 19e eeuw de voor de gemeente Angerlo belangrijkste industrie ontwikkeld, te weten de baksteenfabricage.

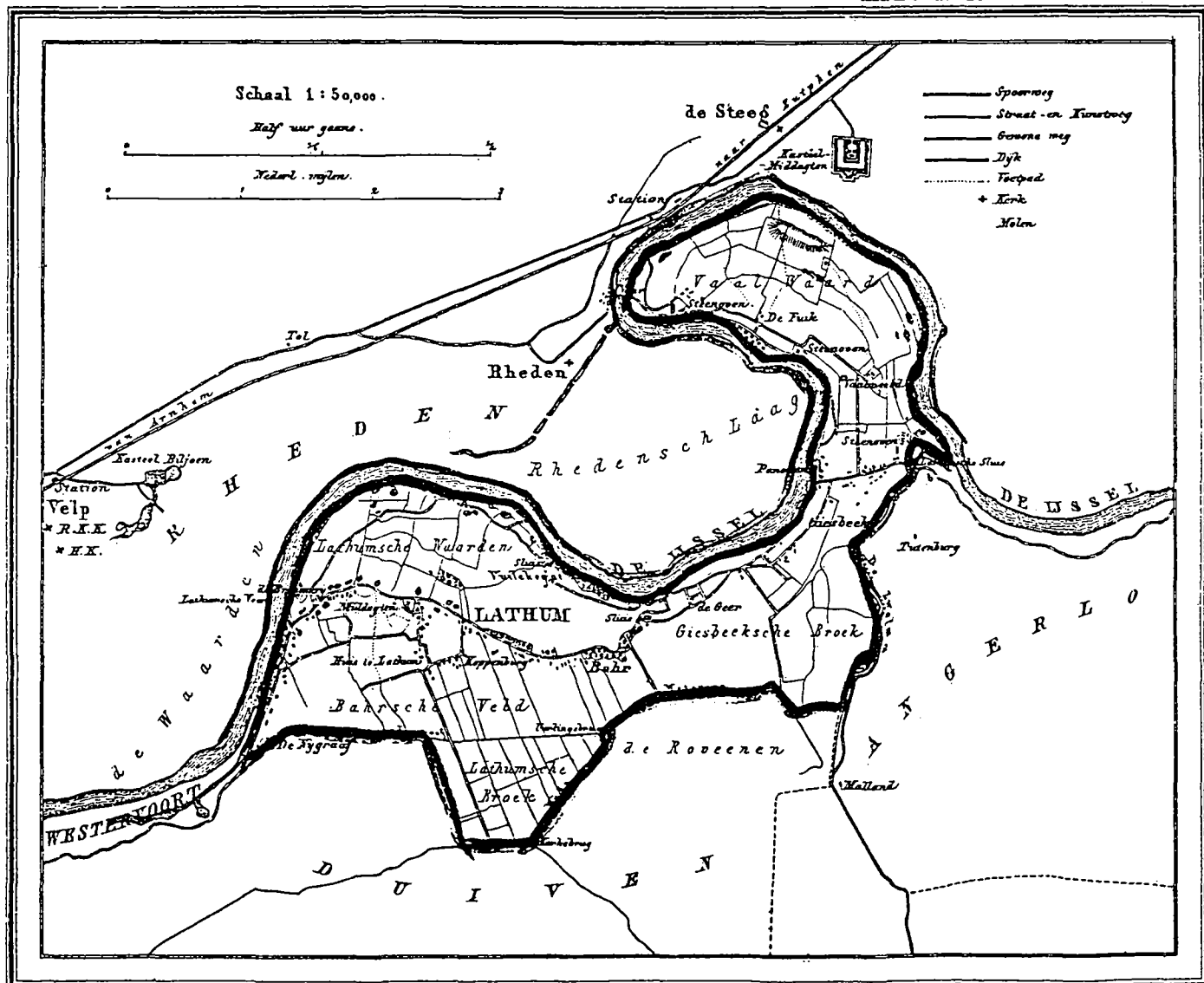
Op 1 januari 1989 telde de gemeente Angerlo 4.400 inwoners.

Afbeelding 1

Gemeente Angerlo omstreeks 1866

PROVINCIE GELDERLAND.

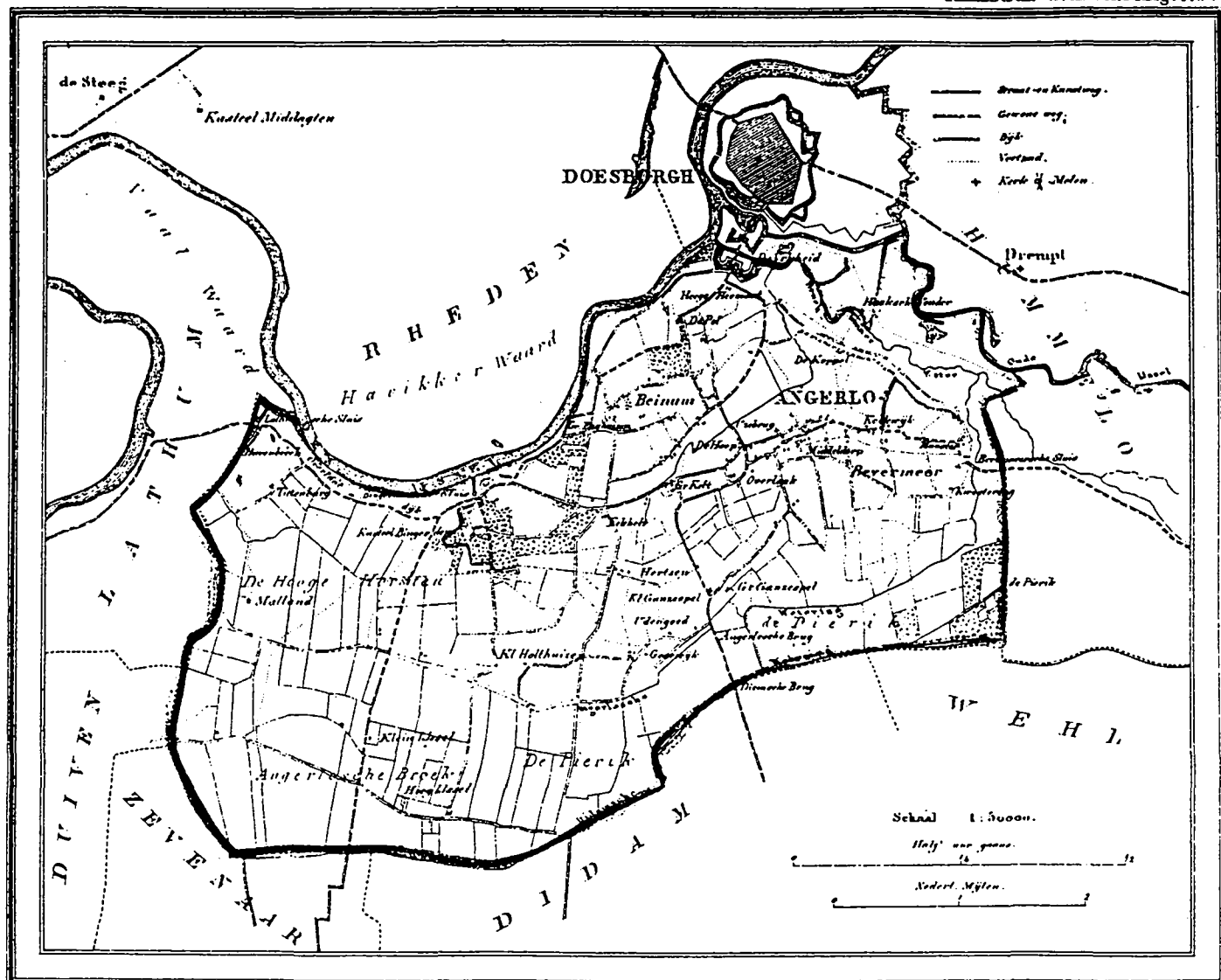
GEMEENTE ANGERLO.
Kadastrale Gemeente Lathum.

Afbeelding 1a
Gemeente Angerlo omstreeks 1865

PROVINCIE GELDERLAND.

GEMEENTE ANGERLO.
Kadastrale Gemeente Angerlo.

1865

GEMEENTE ANGERLO, 3012 Buiders, 16.50 Inwoners.

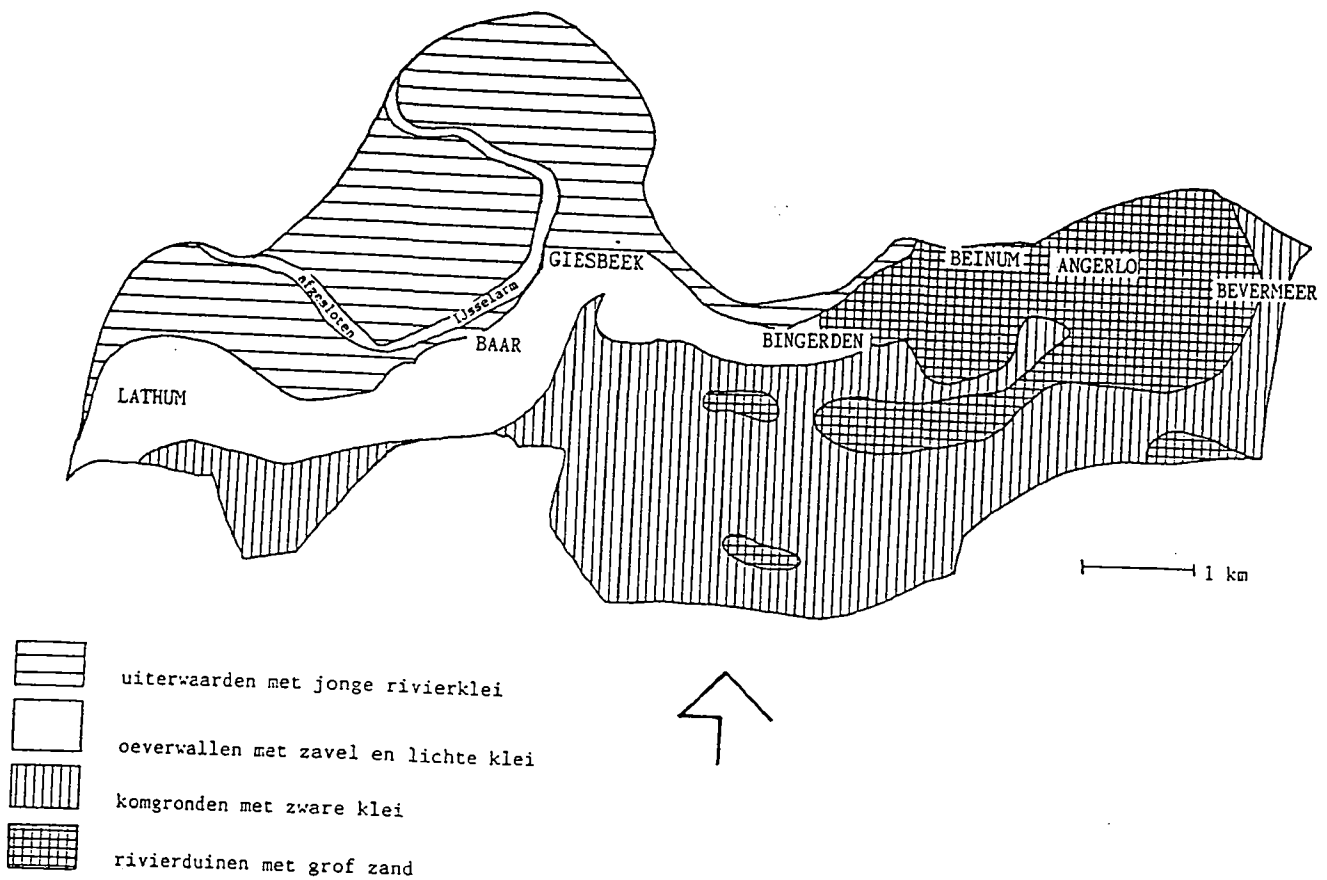
Tirgave van Hugo Springar te Leeuwarden.

2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Ruim 200.000 jaar geleden heeft de bedding van de Rijn in de Liemers gelegen. Onder invloed van de extreem lage temperaturen gedurende de Saale-ijstijd heeft de Rijn zich in zijn bedding ingesneden, waarna een hoogterras is gevormd. Dit hoogterras is afgesleten door het via het Rijndal (thans IJsseldal) oprukkende landijs. Na het afsmelten van de ijskap, zo'n 100.000 jaar geleden, is het achtergebleven brede dal deels opgevuld door Rijnsedimenten.

Door insnijding gedurende de Weichsel-ijstijd is een laagterras ontstaan. In het Laat-Glaciaal, zo'n 13.000 jaar geleden, is los zand uit de drooggevalen rivierbeddingen opgestoven tot rivierduinen. Deze zandruggen zijn in het oosten van de gemeente Angerlo aanwezig (zie afbeelding 2).

Afbeelding 2
Geomorfologische kaart gemeente Angerlo

Vanuit het oosten stromende beken en rivieren (waaronder de Oude IJssel) hebben bressen in de rivierduingordel geslagen. In het Holoceen is de IJssel gaan stromen in het oude Rijndal. Aan weerszijden van de IJssel zijn oeverwallen opgebouwd. In het voormalige gletscherdal in het midden van de Liemers is een omvangrijk komgrondengebied ontstaan. Vanwege het meanderen van de IJssel zijn in de loop der eeuwen rivierarmen afgesneden, waaronder de Laak. Na de aanleg van kaden (12e tot 14e eeuw) zijn brede uiterwaarden gevormd. De uiterwaarden zijn regelmatig overstroomd.

Het grondgebruik in de periode 1850-1940 heeft betrekking op de oeverwallen en rivierduinen, de komgrondgebieden en de uiterwaarden. De oeverwallen en de rivierduinen, die deels bedekt zijn door holoceen stuifzand, zijn ontgonnen tot akkers. Men teelt er vooral rogge geteeld. De komgrondgebieden zijn in gebruik als grasland. De uiterwaarden worden voornamelijk gebruikt voor de weidebouw en kleiwinning.

Karakteristiek voor de hoogtegesteldheid van het gebied is de laaggelegen vlakte met enkele ruggen die ongeveer één meter boven de vlakte uitsteken.

De drassigheid van grote delen van het vlakke gebied vindt zijn weerslag in de systematische wegen-, kavel- en afwateringsstructuur. De kavelstructuur is bepaald door de loodrecht vanuit de IJsselkaden gegraven sloten, die op hun beurt aansluiten op de Didamse Wetering en de Angerlose Wetering.

De nederzettingen in de gemeente Angerlo zijn gelokaliseerd op de hoogst gelegen terreingedeelten: Bahr, Giesbeek en Lathum liggen op een oeverwal; Bingerden is ontstaan op de overgang van de oeverwal naar het rivierduinengebied waarop Beinum, Angerlo en Bevermeer zijn gelegen. De langgerekte vorm van de ruggen vindt zijn weerslag in de nederzettings- en wegenstructuur. De omvang en uitbreiding van de nederzettingen is lange tijd bemoeilijkt door de drassigheid van het vlakke terrein, het grootgrondbezit en de markegenootschappen.

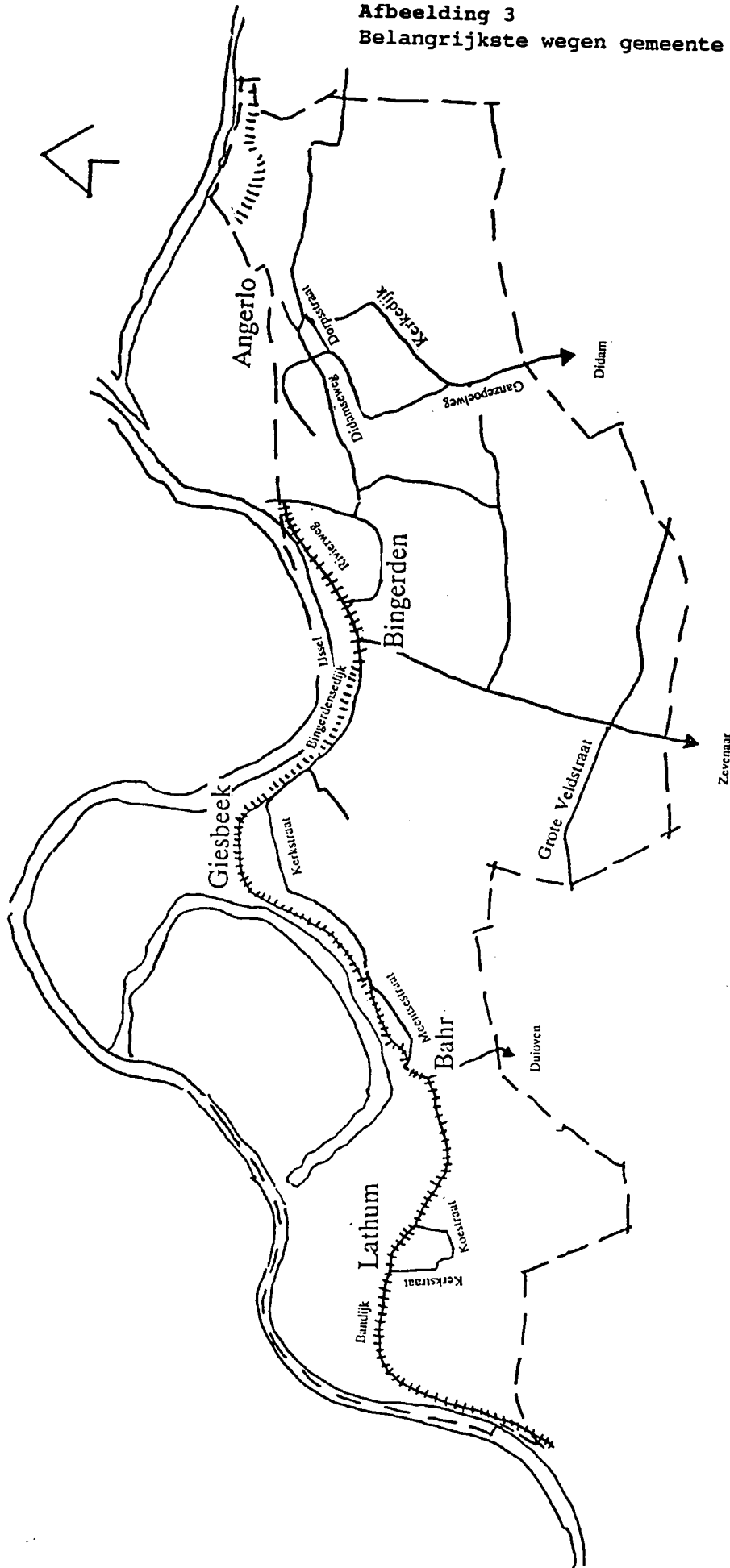
3. INFRASTRUCTUUR

De belangrijkste wegen bevinden zich in het komgronden- en oeverwallengebied. In dit gebied is overwegend sprake van een west-oost-oriëntatie in de wegenstructuur. De Bandijk en de Grote Veldstraat volgen dit patroon, dat parallel aan de stroomrichting van de IJssel ligt. De hoofdwegen op de rivierduingordel vertonen een meer grillig verloop.

Langs enkele oude veedriften, zoals de Zwalm en de Ganzepoelweg, zijn wegen naar de komgrondgebieden aangelegd. Na de Tweede Wereldoorlog is het wegenpatroon grotendeels intact gebleven. De richting van de A12 (over de in 1857 aangelegde weg naar Zevenaar) en de S51 (Westervoort-Doetinchem) sluiten aan op de vooroorlogse wegenstructuur.

Voor de afwatering van het gebied zijn de IJssel, de Didamse en de Angerlose Wetering van belang.

Afbeelding 3
Belangrijkste wegen gemeente Angerlo omstreeks 1940

Gemeente Angerlo

belangrijkste wegen, situatie omstreeks 1940

--- dijk

— weg

De rivierbochtafsnijding waarbij het Rhederlaag is toegevoegd aan de gemeente Angerlo, is gepaard gegaan met de aanleg van een nieuwe bandijk tussen Velp en Rheden, in aansluiting op de bestaande bandijk. In de loop van de jaren '70 van de 20e eeuw is het Lathumse voetveer uit de vaart genomen en is tussen Lathum en Rheden een nieuw voetveer in dienst gesteld.

4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

4.1. Algemeen

Zo'n 10 eeuwen geleden zijn de oeverwallen en rivierduinen in de gemeente Angerlo geoccupeerd geraakt. Vanaf de 10e eeuw bestond de bewoning van de oeverwallen en rivierduinen uit kleine, min of meer lineaire gehuchten en verspreide bewoning. Beinum werd voor het eerst in 1200 schriftelijk vermeld; Bingerden ontstond in de 14e eeuw als buitenplaats van Doesburgse welgestelden.

Vanwege de ligging aan de IJssel werd tussen Bahr en Lathum in de Late Middeleeuwen een kasteel gebouwd door Kleefse hertogen. In 1495 is het kasteel in de strijd met Gelre verwoest.

De nabijheid van de in de 15e eeuw bloeiende handelsstad Doesburg heeft een vergelijkbare ontwikkeling in de gemeente Angerlo bemoeilijkt. Voorts werd de uitbreiding van akkercomplexen en nederzettingen bemoeilijkt door het blijven voortbestaan van markegenootschappen tot in de eerste decennia van de 20e eeuw, het grootgrondbezit en de drassigheid van het terrein. Grootscheepse ontginningen waren nagenoeg onmogelijk.

De ligging in een drassige en nauwelijks ontsloten regio isoleerde de gemeente Angerlo. Dit isolement werd versterkt doordat Angerlo op de grens van het Koninkrijk der Nederlanden en Pruisen lag. In het op landbouw georiënteerde gebied was van opkomende regionale en internationale handel nauwelijks sprake. Bahr en Lathum kwamen in 1735 onder beheer van de Rekenkamer te Arnhem.

In 1788 vond op bescheiden schaal baksteenfabricage plaats.

4.2. Functionele ontwikkelingen

Periode 1800-1850

Het beheer over Bahr en Lathum door de Rekenkamer duurde voort tot 1817. Het gebied werd toen toegevoegd aan de gemeente Angerlo. Er werkten toen reeds zo'n 100 werknemers in de te Lathum opgerichte steen-en pannenfabriek. In 1850 telde de gemeente Angerlo 2 steen-fabrieken en een pannenfabriek.

Periode 1850-1900

Tussen 1850 en 1900 bleef Angerlo een dunbevolkte gemeente. De bevolking was werkzaam in de landbouw, de baksteenfabricage en buiten de gemeente. In het akkerareaal kwam nauwelijks verandering, ondanks het gedeeltelijk ontbinden van de marke van Beinum (1886). De baksteenfabricage speelde de hoofdrol in de 19e eeuwse economische ontwikkeling van de gemeente Angerlo. In 1851 stonden er steen-fabrieken te Giesbeek en te Bahr.

Vanwege de oprichting van steenfabrieken in het Rhederlaag (1861, 1870), Giesbeek (1863), Beinum (1874), Bahr (1887) en Lathum (1890) telde de gemeente Angerlo aan het eind van de 19e eeuw 8 steenfabrieken. Daarin zijn ca. 250 personen werkzaam. De gemeente Angerlo behoorde daarmee tot de voor de baksteenfabricage belangrijkste gemeenten in Gelderland. In 1894 verdween één van de 2 pannenfabrieken (in 1883 opgericht). In 1896 was sprake van een kleine zuivelfabriek. De beperkte bevolkingstoename in de gemeente Angerlo - zo'n 550 personen - duidt erop dat de ontwikkelingen in de uiterwaarden geen directe weerslag vonden in de economische ontwikkelingen in de nederzettingen.

Periode 1900-1940

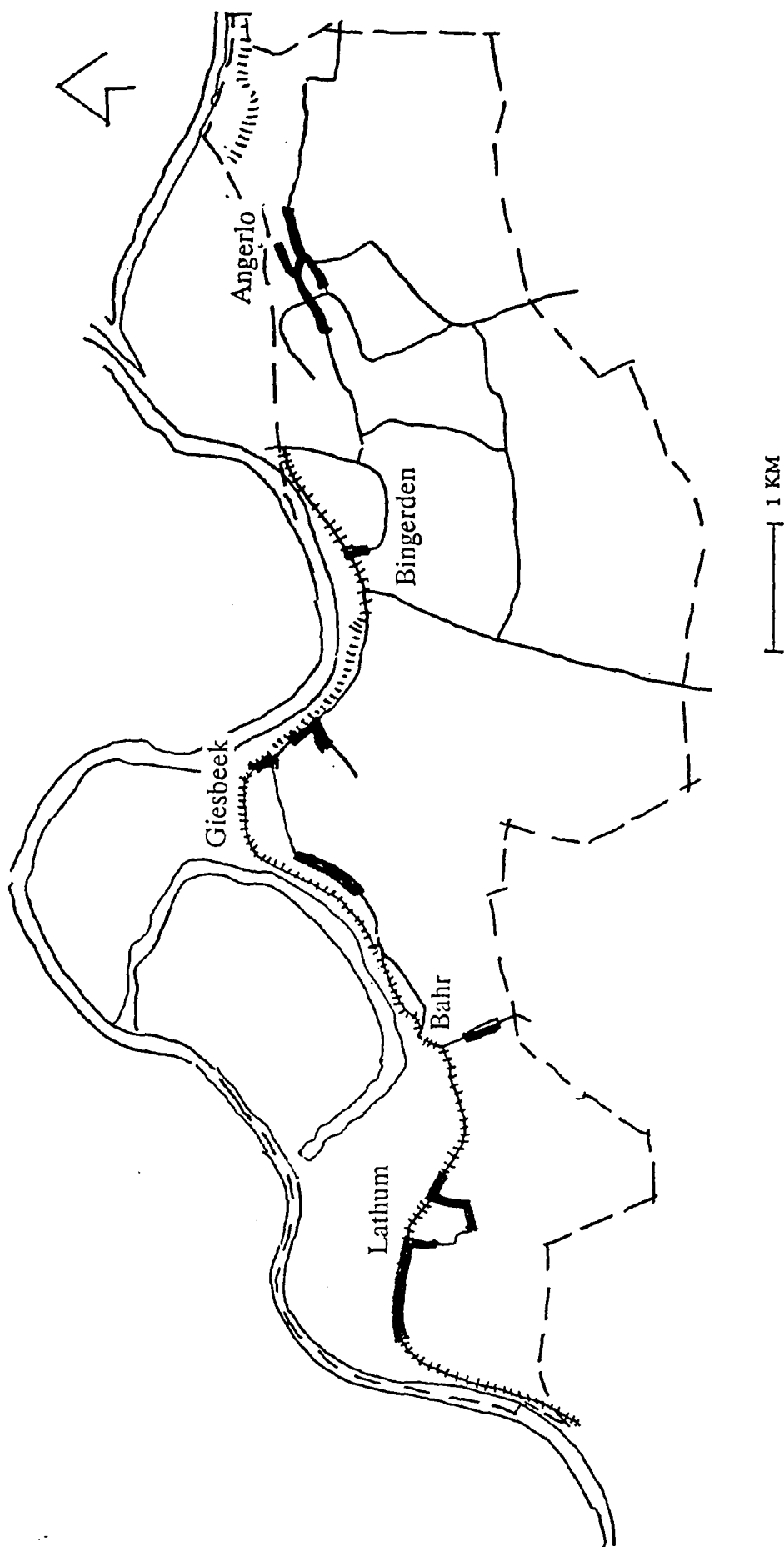
In het tempo van de bevolkingsgroei (zie afbeelding 4) kwam na 1900 nauwelijks verandering. Een toename van zo'n 75% ten opzichte van 1850 (ongeveer 1.200 personen) is karakteristiek voor de Liemers. Het aantal werknemers in de baksteenindustrie liep op tot ca. 425 in 1915, waarna een daling inzet. In de pannenfabriek en de zuivelfabriek werkten tezamen 37 personen. Van overige vormen van industrialisering in de gemeente Angerlo was nauwelijks sprake. De landbouw bleef een belangrijke rol spelen. Zelfs tot ca. 1930 waren de markten van Bahr, Lathum en een deel van de marke van Beinum nog onverdeeld.

Afbeelding 4

Bevolkingsontwikkeling gemeente Angerlo 1850-1940
(indexcijfers: 1850, 1.601 inwoners = 100)

Schematische weergave van de structuur waarbinnen uitbreidingen
gemeente Angerlo 1850-1940 plaatsvonden

4.3. Stedebouwkundige structuur

Angerlo

Angerlo bestond in 1850 uit min of meer lineaire bebouwing langs de Dorpsstraat en de Wethouder J. Tieckenstraat, alsmede uit verspreide bebouwing op de rivierduinen. Rond de eeuwwisseling is in het verlengde van de Dorpsstraat, de Mariëndaalseweg, een kleine lineaire bewoningsconcentratie ontstaan.

Giesbeek

Omstreeks 1850 bestond Giesbeek uit verspreide bebouwing rond de Kerkstraat, Bandijk en de steenfabriek aan de Kerkstraat. Aan het eind van de 19e eeuw verdichtte de bewoningsconcentratie zich lineair langs de Meentsestraat. Na 1900 deed hetzelfde proces van verdichting zich voor langs de Kerkstraat. Rond de Meentsestraat is sprake van verspreide bebouwing.

Lathum

Het langs de Bandijk gelegen Lathum bestond in 1850 uit verspreide bebouwing met aanzetten tot lineaire bewoningsconcentratie. De markegrenzen zijn waarneembaar in het traject Bandijk-Kerkstraat-Koestraat. Deze structuur bleef gehandhaafd tot omstreeks 1925, toen van enige nieuwbouw sprake was langs de Rivierweg.

Verspreide bebouwing

Verspreide bebouwing bevindt zich op de stroomrug, met name boerderijen. Bahr bestaat uit enkele woningen aan de Bandijk.

Beinum bestaat uit verspreide bebouwing, met een zekere clustering van boerderijen rond de Breedestraat.

Het gehucht Bevermeer bestaat uit enkele woningen en boerderijen en een voormalige zuivelfabriek langs de weg naar Wehl.

Rond de Bandijk in Bingerden en het kasteelterrein liggen woningen, boerderijen en het gemeentehuis.

4.4. Ontwikkelingen na 1940

Na de Tweede Wereldoorlog was in Angerlo en in mindere mate in Giesbeek sprake van voortgaande kernvorming. Lathum bleef hierin achter. De Rivierweg S51 wordt de belangrijkste verbindingsweg in de gemeente. Het afsnijden van de IJsselbocht en de ontwikkeling van de Rhederlaag tot watersportgebied vonden plaats vanaf de jaren '60.

4.5. Karakterisering geïnterviewde bebouwing

Wonen

In de gemeente Angerlo zijn geen karakteristieke woonvormen uit de periode 1850-1940 aan te wijzen.

Wel noemenswaardig is het gebouwencomplex van Huize Bingerden. Het hoofdgebouw dateert uit de jaren '50. Het is gebouwd in een classicistische stijl, in grote lijnen naar het voorbeeld van voormalig Huize Bingerden.

In de onmiddellijke nabijheid staan een orangerie en een dienstwoning daterend uit omstreeks 1885. Links aan het begin van de oprijlaan vanaf de Bingerdenseweg staat een portierswoning uit 1893.

Zeer fraai is de ingangspoort, die men passeert als men Huize Bingerden aan de voorzijde nadert: een dubbel smeedijzeren hekwerk met een bekroning in krulmotief waarop de afbeelding van een kroon, geplaatst tussen 2 gemetselde kolommen waarop afbeeldingen van wapens. Ook een T-boerderij (1884) staat op het grondgebied van Huize Bingerden.

Ook het gebouwencomplex van Huis Wielerberg verdient vermelding: een eclecticistisch kasteeltje uit het begin van deze eeuw, een koets-huis/orangerie, paardestallen, een poppenhuis in Oosterse stijl met tudorboogvormige openingen, de muren, het toegangshek en enkele grafplaten.

Werken

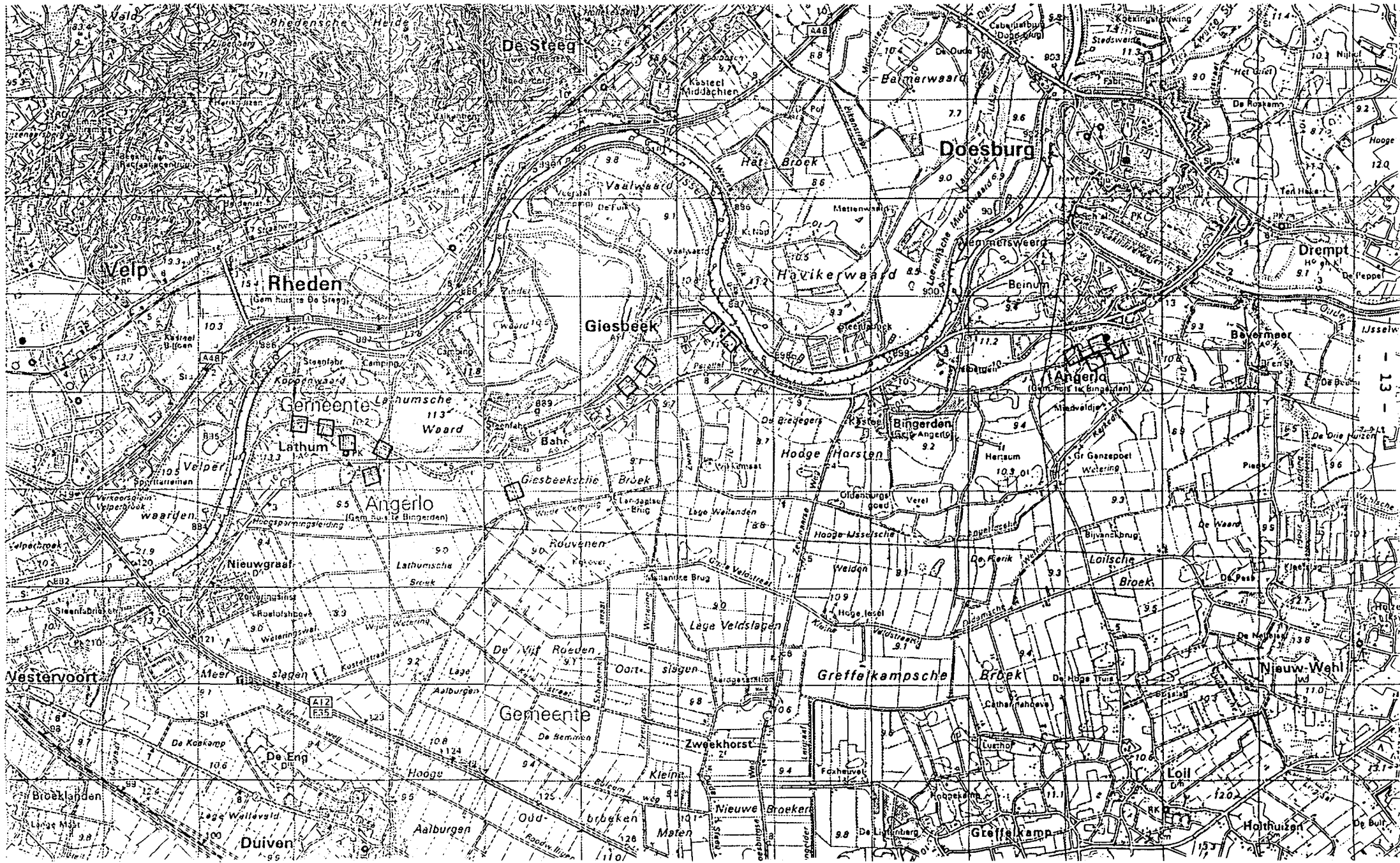
Karakteristiek voor de gemeente Angerlo zijn boerderijen. Deze zijn voor een gedeelte van het krukhuistype, en voor het overige deel van het hallehuistype. De boerderijen in de plaats Angerlo vallen veelal op door hun mooie situering; ze liggen verhoogd ten opzichte van de openbare weg.

Bijzonder is ook de oude boterfabriek en bijbehorende directeurswoning aan de Dorpsstraat te Angerlo. Beide zijn gebouwd in de trant van de Amsterdamse School.

Het centrum van de plaats Angerlo wordt beheerst door 2 hoge bouwvolumen die dienst doen als graansilo's.

Maatschappelijke voorzieningen

Van maatschappelijk belang was en is "Klein Bingerden" (1912). Vroeger was het een herberg, tegenwoordig is het in gebruik als gemeentehuis.

4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Angerlo 1850-1940

Toelichting bij kaart 1

Type aanduiding	Type-omschrijving	Bijzondere gebieden
-----------------	-------------------	---------------------

Andere aanduidingen

- Lineaire ontwikkelingen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen

4.7. Bijzondere gebieden

De term bijzonder gebied wordt gehanteerd voor gebieden die zijn gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940. Bij de beoordeling is de criterialijst (zie blad 15) gehanteerd volgens de zgn. "MIP-handleiding". Hierbij zijn grotere samenhangende (stede-)bouwkundige structuren bekeken. Bij de bouwkundige inventarisatie zijn samenhangende bouwkundige complexen aangegeven.

Dat in de gemeente geen of weinig bijzondere gebieden voorkomen, zegt niets over de schoonheid of opbouw van de gemeente.

In de gemeente Angerlo komen geen bijzondere gebieden uit de periode 1850-1940 voor.

CRITERIA VOOR DE AANDUIDING BIJZONDERE GEBIEDEN

- I. Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit, zoals:
 1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;
 2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;
 3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteit;
 4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark)

- II. Bijzondere historische betekenis, zoals:
 1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;
 2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedenbouwkundig denken;
 3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)

- III. Stedenbouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:
 1. betekenis als onderdeel van een groter geheel
 2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;
 3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel

- IV. Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

- V. Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN/KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR

Archieven en bibliotheken

- * Rijks Archief in Gelderland
- * Gemeente Angerlo
- * Katholieke Universiteit Nijmegen, faculteitsbibliotheek Beleidswetenschappen
- * Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek
- * Bibliotheken Provincie Gelderland

Afbeelding

- * Afbeelding 1 Gemeente Angerlo omstreeks 1866
- * Afbeelding 1a Gemeente Angerlo omstreeks 1865
- * Afbeelding 2 Geomorfologische kaart gemeente Angerlo
- * Afbeelding 3 Gemeente Angerlo, belangrijkste wegen omstreeks 1940
- * Afbeelding 4 Bevolkingsontwikkeling gemeente Angerlo 1850-1940
- * Afbeelding 5 Schematische weergave van de structuur waarbinnen uitbreidingen gemeente Angerlo 1850-1940 hebben plaats gevonden
- * Kaart 1 Typologie uitbreidingen gemeente Angerlo 1850-1940

Geraadpleegd kaartmateriaal

- * Topografische kaart 1/25.000, 1/50.000, diverse jaargangen
- * Rivierkaart 1/10.000, circa 1915
- * Topografische en Militaire Kaart 1/25.000, 1850-1864
- * Kaartenboek van Gelderland 1843
- * J. Kuyper, Gemeenteatlas van Gelderland, 1868, Leeuwarden 1970

Literatuur

- * Dalen, A.G. van, *Bahr en Lathum, Zevenaar, 1975*
- * Gemeente Doesburg, *Structuurplan Doesburg, Doesburg, 1976*
- * Nederlandsche Heidemaatschappij, *Bijdrage tot de kennis van de landbouwkundige ontwikkelingsmogelijkheden in de Liemers, Arnhem, 1946*
- * Poelman, J.N.B., Harbers, P., *Heeft Lathum altijd aan de rechter IJsseloever gelegen?, in: Boor en Spade, 1966*
- * Tijl, W.J., *Bahr en Lathum, in: Historia, 1937*
- * Veen, J.S. van, *Lathum, in: Bijdragen en mededeelingen Vereeniging Gelre, 1907*
- * Vereniging Gelre, *Statistieke beschrijvingen van de steden en het platteland van Gelderland uit 1808, Deel 2 Het Kwartier van Zutphen, Arnhem, 1986*

Oosterbeek, 1991

Stichting MIP-Gelderland
Oranjeweg 60
6861 BL OOSTERBEEK
tel. 085 - 336 326